

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

- Share — copy and redistribute the material in any medium or format
- Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա. Ա. Ռ. Լ. Ռ. Վ. 64

Հ Ո Ր Թ Ե Ր Ի
Հ Ի Վ Ա Ն Դ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ը

619.2
0-63

Տ Ո Ղ Տ Գ Գ

1 9 3 1

Պ Ե Դ Գ Գ Գ Գ

02 SEP 2013

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱՐԻ

9043

619.2

30 JUL 2010

D-63

Ս. Ս. ԱՐԼՈՎ

myr

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱՐԻ
ԳՐԱԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀՈՐԹԵՐԻ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Թարգմ. Ժ. ՋԱՆԱՆ

1007
33769

ՀՈՐԹԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Կոլտնտեսութիւնների վորձը ցույց և սալիս, վոր շատ չբռնաներում կաթնատու անասնապահութիւնը հանդիսանում և կոլտնտեսութիւնների և խորհանտեսութիւնների դիխալոր արդյունարեք աղբյուրը:

Կոլտնտեսութիւն հերթական խնդիրներից և, անշուշտ, հալտարարել և ուժեղացնել այնպիսի արդյունարեք ճյուղեր ևս ինչպիսիք են Բեկոնյան խողարուծութիւնը և մասսայական թունարուծութիւնը: Այդ ճյուղերը սակայն, յերբեք չեն նվազեցնում կաթնատնտեսութիւնը նշանակութիւնը, այլ նույնիսկ ուժեղացնում են, վորովհետև կաթնարդյունարեքութիւն թափթիուկներն ու մնացորդները հիանալի լրացումն են հանդիսանում բովոզ գոճիների կերի խառնուրդների համար:

Վորպեսզի կոլտնտեսութիւն և խորհանտեսութիւն կաթնատու նախիրի կաթնարտադրութիւնը բարձրանա, անհրաժեշտ և այդ նախիրի կողմը նորոգել է հաշիվ լալադույն մատղաշների: Սակայն լալ հատկանիշներ ունեցող հորթից, լալ արդյունատու կենդանի ստանալու համար, անհրաժեշտ և նրան լալ մեծացնել: Այդ նպատակին հասնելու համար նախ և առաջ հարկաւոր և պաշտպանել ու խնամել մատղաշներին: Մինչդեռ հենց մատղաշների պահպանման գործում կոլտնտեսութիւններում ճեղքվածքներ են լինում: Այդ ճեղքվածքների լիակատար լուծարքը մեր կառավարութիւնը համարում և անասնարուծութիւն առաջնահերթ խնդիրներից մեկը: Չխոսելով արդեն այն մասին, վոր մատղաշների կորուստի (ստուկելը) հետևանքով պարզապես թուլանում և անասնարուծութիւն արդյունարեքութիւնն ու զարգացումը պետք է ինկատի ունենալ, վոր ծծկերների հիվանդութիւնները նրանց վրա հաճախ թողնում են այնպիսի հետևանքներ, վորոնք բոլորովին թուլացնում են նրանց արդյունավետութիւնը, ինչպես որինակ, լալ գոհուց ստացվում և մի լգար խող, իսկ լալ հորթից՝ քիչ կաթ ավոզ կով: Բայց չե վոր կոլտնտեսութիւններում և խորհանտեսութիւններում կաթնատու կենդանիների նախիրի լրացումը և վերանորոգումը պետք է կատարվի տարեց տարի:

Պետերաի Տպարու
Հրատարակ. № 1888
Դրավիտ 6949 (Բ)
Պատկեր 5598
Տիրաժ 7000

Կոլլեկտիվ և խորհրդակցութեան շրջանների նախընտրելի անձանց խնդիրը նախատեսված և հնգամյա սլոնոյ և հաստատված և չորս հուսահամադրումների կողմից: Այդ խնդիրը պետք է լուծվի:

Ծծկեր հորթերն ամենից ավելի հիվանդանում են անկանոն կերակրման և կամ վարակվելու հետևանքով: Իսկ յերբեմն այդ յերկուսից միասին: Ընդհանրապես վարակը, կարծես թե դարան է մտած, հենց վոր այս կամ այն պատճառով ծծկեր հորթի առողջութեանը մի քիչ թուլանում է, իսկույն վրա յե համուս և սկսում է իր թունավոր գործունեութեանը:

Ի՞նչ է վարակը.—Մենք գիտենք, վոր քոսը, մկնասամբ և քաշալը վարակիչ հիվանդութեաններ են. գիտենք նաև, վոր ճիճուներից վարակվել նրանց սաղմերի միջոցով: Բայց վոչ վոր ճիճվին վարակ չի անվանում, այլ պարազիտ: Ճիճու այդպես էլ վարակ են անվանում մի ինչ վոր աներեվույթ, գոլորչիանման բան: Իսկ մարդիկ դարչահոտ են դուստ, ասում են— «ա՛յ քեզ վարակ» բայց իրականութեան մեջ վարակը վոչ թե դարչահոտն է և վոչ էլ այս ու այն մանրեն, վոր նրանց տեսնել կարելի յե միայն շատ մեծացնող ապակիների միկրոսկոպի միջոցով, վորը նրանց ցույց է տալիս իրականից հազարապատիկ ավելի մեծ: Միկրոսկոպի տակ նրանք մեզ յերեվում են վորպես փոքր շարժուն հատիկներ կամ ձողիկներ, վորոնք կոչվում են միկրոբներ:

Միկրոբները գոյութեան ունեն անթիվ միլիարդներով ամեն տեղ— և ջրի, և հողի մեջ, և՛ բույսերի վրա, և կենդանիների բերանի աղիքների մեջ, և մարդու մեջ, ուր ընկնում են ջրի և կերակրի հետ:

Կան զանազան տեսակի և վորակի միկրոբներ: Նրանցից մի քանի տեսակները սնվում են փսած նյութերով և կեղտով, իսկ ուրիշները՝ պատահած դեպքում ուրախութեամբ կսնվեն նաև կենդանի մարմնի հյութերով: Կան նաև այնպիսի միկրոբներ, վորոնք ածում են ու բազմանում են գլխավորապես կենդանի մարմնի մեջ և թունավորելով նրան իրենց թույնով՝ առաջ են բերում այն վարակիչ հիվանդութեանները, վորոնք մեզ հայտնի յեն դանազան անուններով—տուբերկուլյոզ (թոքախտ), դարաղ, սիրիբախտ, սապ եայն: Այդ դանազան հիվանդութեաններից ամեն մեկը առաջ է դալիս վորոշ տեսակի միկրոբի միջոցով. որինակ.— թոքախտի միկրոբն առաջ է բերում միայն թոքախտ, իսկ չի կարող առաջ բերել դարաղ, վորն ունի իր հատուկ միկրոբը: Յուրաքանչյուր միկրոբն ունի իր հատուկութեանը: Այդ է պատճառը, վոր դանազան հիվանդութեանների նշանները միատեսակ չեն լինում:

Միկրոբները ընդունակ են բազմանալու վոչ թե սրով, այլ ժամերով: Նրանք իրենց ալիքով կծածկելին ամբողջ աշխարհը, յեթե չլիներ մի այլ գործող հակառակորդ, վորը միկրոբների գրխալոր կործանիչն է հանդիսանում: Այդ հակառակորդն արեն է, վորի ճառագայթներին չի կարող դիմադրել վոչ մի տեսակի միկրոբ: Գիտութեանը դատել է միկրոբների այդ գլխավոր կործանիչին և իբրև ոգնական է նշանակել մաքրութեանը և ախտահանումը (դեզինֆեկցիա):

Այսպես, ուրեմն, արևի լույսը, մաքրութեանը և ախտահանումը գլխավոր միջոցներն են մատղայների վարակիչ հիվանդութեանների դեմ պայքարելու համար: Այդ միջոցները մատչելի ու պարտադիր են կոլտեստութեանների ու խորհրդակցութեանների հորթերի մեծացման ժամանակ: Կոլտեստութեանների և խորհրդակցութեանների հորթանոցները պետք է այնպես կառուցված լինեն, վոր ունենան բավականաչափ լուսամուտներ արևի լույսը թափանցելու համար: Հորթանոցների հատակը պետք է շինված լինի այնպես, վոր կարելի լինի մաքրութեան պահպանել և ախտահանել: Ամենից լավն են ասֆալտից կամ խիտ շարված աղյուսից պատրաստված հատակները: Հարմար են նաև կավահող հատակները՝ տախտակե շարժական ծածկոցով, պայմանով, վոր կավե հատակը լավ տարտալված լինի, կուպրի հետ և հետո լավ չորացրած: Իսկ տախտակե ծածկը պետք է լինի հանովի, վորպեսզի հնարավոր լինի ժամանակ առ ժամանակ դուրս բերել արևի տակ, իսկ կավե հատակը նույնպես չորացնել ու ախտահանել:

Հորթանոցի կառուցման ժամանակ պարտադիր է նրանց կից չինել նաև ցանկապատած բակեր, հորթերի դրոսանքի համար: Նույնպես պարտադիր կանոն է կառուցել մեկուսարաններ (առանձնարաններ) այն հորթերի համար, վորոնք բուծված են վարակիչ հիվանդութեամբ, ինչպիսիքն են.— սպիտակ լուծը, հոդացավը, թոքերի վարակիչ բորբոքումը, բկացավը (դիֆտերիա), դարաղը:

Այդ վարակիչ հիվանդութեանների նկարագրութեամբ էլ կըզընենք մեր այս գրքույկը: Այդ վարակիչ հիվանդութեանների դեմ պայքարելիս անհրաժեշտ է տեղական անասնաբուժի ղեկավարութեանը:

ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(ՄԻԿՐՈԲՆԵՐԻՅ)

Նորածին հարթերի սպիտակ փորլուծը.

Վարակիչ փորլուծը, մեծ մասամբ առաջ է գալիս հորթի ծննդյան հենց առաջին օրը. յերբեմն յերկրորդ և յերրորդ օրը, իսկ յերբեմն ել թեև հազվադեպ, ծննդից մի շաբաթ հետո: Այդ հիվանդութունն առաջ է դալիս հատուկ միկրոբների մեջոցով, վորոնք սկզբում ընկնում են ծծկեր հորթի բերանը, իսկ այնտեղից անցնում են աղիքները: Այդ հաճախ պատահում է այն դեպքում, յերբ կովի կուրծքը կեղտոտ են պահում, կեղտոտ ձեռներով են կթում, և այդ կեղտոտ կաթը խմեցնում են նորածին հորթին: Վարակը նորածին հորթի բերանն է ընկնում նաև նրա մոր տակի ցամաքարից կամ կեղտոտված սեռական գործարաններից: Պատահում է նաև վոր վարակը նորածին ստամոքսն և ընկնում վոչ թե բերանից, այլ կեղտոտված պորտից:

Այսպես թե այնպես, համենայն դեպս, հիվանդութունը առաջ է գալիս ծննդաբերութունից առաջ, ծննդաբերության ժամանակ և ծննդաբերությունից հետո կովին կեղտոտ պահելու հետևանքով, ինչպես նաև ծծկեր հորթին կեղտոտ կաթով կերակրելիս:

Մի քանի դոմերում այդ հիվանդութունները տարեց տարի վոչնչացնում է բոլոր նորածին մատղաչներին: Դա շատ հասկանալի չէ: Մի հիվանդ հորթ իր լուծով վարակում է հասակը, ցամաքարը, դոմի պատերը, իսկ դրանցից ել վարակվում է մի ուրիշ հորթ և այդպիսով ել վարակը տարածվում է բոլոր հորթերի մեջ: Եթե ժամանակին միջոցներ ձեռք չեն առնում հիվանդի մեկուսացման և բնակարանի խնամքով ախտահանման համար, այդ դեպքում վարակը տարիներով բուն է դնում դանազան ճեղքերում և փոսերի մեջ: Մի շարք դոմերում թաղնված է վոչ միայն այդ հիվանդության վարակը, այլև կովերի համաճարակ վիժումի և համաճարակ հեշտոցի բորբոքման վարակը, (վազինետ): Պետք է ասել, վոր այդ բոլոր վարակիչ հիվանդություններն առաջացնող միկրոբները իրար ազդակից են և հաճախ հորթերը փորլուծով վա-

րակվում են այն կովերից, վորոնք հիվանդացել են վազինետով կամ վարակիչ վիժումով:

Այդ հիվանդության առաջ դալուն և զարգացմանը և առհասարակ ամեն տեսակի ստամոքսային խանգարումներին՝ նպաստում է այն հանդամանքը, վոր յերբեմն նորածին հորթը չի ստանում իր մոր առաջին կաթը՝ «գալ»-ը դու և հում վիճակում: Այդ հում տաք գալը նորածին հորթի համար դեղ է, նա մաքրում է հորթի ստամոքսն ու աղիքները և ուժ է տալիս նրան միկրոբների դեմ կռվելու համար: Երբ ծննդկան կովին ծննդաբերությունից առաջ կթում են կամ ծննդաբերությունից հետո գալը յեռացնում են, նրա այդ բուժական հատկությունը կորչում է:

Այդ փորլուծը կոչվում է «սպիտակ», վորովհետև այդ ժամանակ հորթի կղկղանքն իսկապես սպիտակ կամ բաց մոխրագույն է լինում և իր մեջ պարունակում է կարված կաթի կտորներ, իսկ յերբեմն ել արյան կարմիր բծեր: Հիվանդության սկզբին հորթը թրթրում է դոռ անելով (նքոցներով), իսկ հետո փորն սկսում է քել և արտաթորությունից զարչահոտ է դալիս: Միաժամանակ հորթի փորն սկսում է ցավել: Ի հարկե դրա հետևանքով հորթը բոլորովին թուլանում է, աչքերը խավրում են, մազերը բիզ բիզ են կանգնում և յերկու- յերեք օրից հետո սատկում է: Եթե հիվանդությունը մի շաբաթով կամ ավելի յերկարանում է, այն ժամանակ առաջ է գալիս-ինչպես հոգացավի ժամանակ- հոգերի ուռուցյքներ, յերբեմն ել թոքերի բորբոքում:

Հիվանդության նկարագրման պատճառներից պարզ է, թե ինչպիսի միջոցներ պետք է ձեռք առնել այն կանխելու համար: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է կովին մաքուր պահել և ծննդաբերությունից առաջ և ծննդաբերության ժամանակ: Այդ կանոնը կոլտրանտեսությունների և խորհանտեսությունների դոմերում գործադրելն ավելի հեշտ է, քան թե անհատ գյուղական դոմերում: Բացի թանոցներ: Անհրաժեշտ է այդ տեղերը մաքուր պահել և յուրաքանչյուր ծննդաբերությունից հետո լվանալ ախտահանիչ միջոցներով: Ետո ողտակար է ծննդաբերությունից առաջ կրեսիլինի լուծույթով լվանալ կովի սեռական, գործարանները դրոխի ու ներսից: Անհրաժեշտ է ծնելուց անմիջապես հետո հորթի բերանի և քթի՝ լորձուցը մաքրել և բերանը օրբել կրեսիլինի լուծույթի կամ ողիի մեջ թրջված մաքուր շորով:

Անհրաժեշտ է նաև հորթի պորտը հենց փորի մտոց կապել,

մնացած մասը կտրել, և կտրված տեղին քսել կրեոլինի լուծույթ կամ ողու մեջ լուծված ձյութ:

Հորթի առաջին կերը պետք է լինի տաք և հում դալը, սակայն կթելուց կամ հորթը ծծելուց առաջ (յեթե կույր հորթով է կթվում) անհրաժեշտ է կովի կուրծք լավ լվանալ ոճառով և դալի առաջին շիթերը կթել առանձին ամանի մեջ և տանել թափել աղբանոցում:

Առաջին որը հորթին դալ կարելի չէ տալ մեկ լիտրից վոչ ուվելի, յերկրորդ որը մեկ և կես լիտր, յերրորդ որը՝ յերկուսից յերկու և կես լիտր:

Փորլուծ ունեցող հորթին լավացնելու համար նախ և առաջ հարկավոր է լուծողականի միջոցով մաքրել նրա ստամոքսը և աղիքները: Նորածին հորթի համար ամենալավ լուծողականն է գերչալի՝ ձեթը, վորից տալիս են 60-80 գրամ (5-6 ճաշի դդալ), իսկ յեթե գերչալի ձեթ չկա, նրա փոխարեն կարելի չէ խմացնել կաննիփի, վուշի կամ արևածաղիկի ձեթ: Այդ ձեթից տրվում է 150-200 գրամ, վորից 3-4 ժամ հետո տալիս են կտավատի սերմերից կամ վարսակի ձավարից պտորաստած խաշու: Խաշուն պատրաստում են այսպես. 50-70 գրամ սերմ յեփում են 2 բաժակ ջրի մեջ, քամում և ապա վրան ավելացնելով մի թեյի դդալ կալիճ և 10-15 կաթիլ մաքուր կրեոլին, դու դրույթյամբ լամացնում են հորթին: Դրանից 3-4 ժամ հետո տալիս են յերիցուկի մի բաժակ թեյ (ռամաչկա) ծաղիկներից պտորաստած, վրան ավելացնելով 3-4 ճաշի դդալ ողի և մեկ ճաշի դդալ կաղնու չորացրած կեղեվի փոշի: Ոգտակար են նաև կլիզմաները հետոյալ բաղադրությամբ. — կես թեյի դդալ ճաշի մաքուր աղ և կես թեյի դդալ խմելու սոդա, լուծված յերկու լիտր տաք յեռացրած ջրի մեջ: Նման կլիզմաներ պետք է անել 24 ժամվա մեջ 3-4 անգամ: (Թե ինչպես են կլիզմա անում, նկարագրված է այս գրքի 5-րդ մասում): Հորթի փորը պետք է կապել մի վորևե տաք բանով: Ի հարկե, հիվանդ հորթերի կղկղանքը պետք է թաղել վորևե տեղ, կամ աղբակույտի մոտի դնել: Հիվանդ հորթի կանգնած տեղը անհրաժեշտ է ամեն որ լվա նալ, ախտահանիչ նյութերով (սուլեմա):

ՀՈՂԱՑԱՎ

Կաթնակեր հորթերի սպիտակ փորլուծը նկարագրելիս՝ մենք հիշեցինք, վոր յերբեմն առաջ են դալիս այնպիսի բարդություններ, վորոնց հետևանքով հորթերի հոգերն ուռչում են: Հոգերի այդ

ուռչիլն հենց հողացավ կոչվող վարակիչ հիվանդության նշանն է: Այդ հիվանդության վարակը, ընկնում է նորածնի մարմնի մեջ պորտի միջոցով: Այդ վարակը կարող է մարմնի մեջ ընկնել նաև սպիտակ փորլուծի վարակի հետ միասին և կամ առանց նրան, ինքնիրեն:

Այդ հիվանդության վարակն առաջ է գալիս և դարգանում է դարձյալ այն դեպքում, յերբ ծննդկան կովին և նորածին հորթին խնամելիս (մանավանդ պորտը) անհրաժեշտ մաքրությունը չեն պահպանում:

Յեթե կրտստեսություններում և խորհանտեսություններում, վորտեղ այս վարակիչ հիվանդություն յերեվացել է, շատ խիստ և լուրջ միջոցներ ձեռք չեն առնվում դոմերը՝ հորթանոցները մաքուր պահելու և ախտահանելու համար, այդ դեպքում հիվանդությունը կարող է աւրեց տարի կտորել մեծ թվով հորթեր սոյալ տնտեսության մեջ:

Հիվանդություն սկսվում է հաճախ ծննդյան առաջին կամ յերկրորդ որը: Նախ և առաջ պորտն ուռչում է և դառնում է հիվանդագին, ինչպես չբացված վերքը: Յերբեմն պորտի այդպիսի բորբոքումը կանգ է առնում և չի փոխվում հողացավի, վորի մասին մենք հետագայում կպատմենք: Բայց յեթե նա փոխվում է հողացավի ընդհանուր հիվանդության, այն ժամանակ սկսվում է տենդը (ջերմ ու դող) — հոգերից մեկն ու մեկը, որինակ ծունկը կամ մի ուրիշը, ուռչում է, տաքանում և հիվանդաչին դառնում: Հորթն սկսում է հաղալ, քթից լորձուք է հոսում, փորը լուծում է, թուլանում, պառկում և մահանում: Պատահում է նաև, վոր պորտը չի բորբոքվում, հոգերը չեն ուռչում, իսկ հիվանդությունը դարգանում է մարմնի ներքին մասերում և հորթը սասկում է 2-3 որվա ընթացքում: Պարզ է, վոր այդ հիվանդության առաջը կարելի չէ առնել ծննդկան կովին և նորածին հորթին մաքուր պահելու միջոցով, ճիշտ այնպես, ինչպես նկարագրված է սպիտակ փորլուծի և պորտի խնամքի ժամանակ: Իսկ յեթե պորտը բորբոքվել է, պետք է այն լավ մաքրել թարախից, կրեոլինի կամ ողու մեջ թաթախած բամբակով կամ մաքուր շորով, աշխատելով, վոր թարախն ամբողջովին միջից դուրս դա և հետո կապել կրեոլինի լուծույթի մեջ թաթախված մաքուր շորով: Յեթե պորտն ուռել, թարախակալի է պետք է ծակել. այդ բանը պետ է կատարել անասնաբույժը, վորովհետև պետք հասկանալ, թ պորտի մոտ ձողուկ (գրիֆա) չի՞ առաջացել: Հողացավի բուժումը նունպես պետք է անասնաբույժը կատարի, բայց առհասարակ պետք է ասել, վոր այդ հիվանդու-

թյան դեմ կարելի չե կռիւի զլիսավորացեն վոչ թե դեղերի միջոցով, այլ հենց՝ հորթի ուժերն ամբացնելով: Դրա համար եւ հորթը պետք է դանձի մաքուր, չոր և լուսավոր բնակարանում, և պետք է նրան տալ խմելու մաքուր հում կաթ, մեջը մի քանի հում ձու ավելացրած: Ուտակար և նաև կաթի մեջ ավելացնել 3-4 ճաշի գդալ ուժեղ խաղողի գինի՝ որինակ սորապէն, կամ շաքարի (կամ մեղրի) շաքար՝ մեջը 2-3 ճաշի գդալ ողի լցրած: Յեթե հորթը վատ ե խմում այդ ըմպելիքը, կարելի չե խմացնել գդալով: Հորթի ուժերի ամբացման համար կարելի չե կլիզմա անել տաք ջրի մեղրաշարապով (սիրոպ): Ուտակար և մի շիչ սիրոպին ավելացնել 5-6 թեյի գդալ ողի: Ռեզինե վոքերիկ բալոնով հետուքից լցնում են 1-2 բաժակ, նոր կլիզմա՝ կաթի տաքութեան շարապ (սիրոպ) և այդ պետք է կրկնել որական 5-6 անգամ:

ԹՈՔԵՐԻ ՎԱՐԱԿԻՉ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄ

Այս հիվանդութեանն աղբակից և նախորդ յերկու հիվանդութեաններին, վորովհետև միանման բակտերիաներից են առաջանում: Այդ պատճառով և նրա առաջացման զլիսավոր պատճառն հենց այն կեղտն է ծննդարեւութեան ժամանակ և ծննդարեւութեանից հետո, վորից առաջանում է սպիտակ փորուժը և հողացավը: Հաճախ թոքերի վարակիչ բորբոքումը միանում է սպիտակ փորուժին և հողացավին:

Այն բոլորը, ինչ վոր վերելում ասացինք սպիտակ փորուժի և հողացավի առաջն առնելու համար յվերաբերում է նաև հորթերի թոքերի վարակիչ բորբոքմանը: Բայց մեծ նշանակութեան ունի նաև նորածիններին մրսելուց պաշտպանելը: Բացի այդ՝ թոքերի վարակիչ բորբոքումը պատահում է յերբեմն վոչ թե ծննդից անմիջապես հետո, այլ՝ շաքարեղան կամ ամսական հորթերին, յերբ նրանք պահվում են կեղտի մեջ կամ յերբ դոմում առաջուց այդ հիվանդութեանն յեղել է, բայց լավ չի մաքրված ու աղտահանված: Յերբեմն այդ հիվանդութեանը ձգձգվում է: Առողջանալը նույնպես ձգձգվում է ամիսներով: Ըստ վորում առողջացող և նույնիսկ առողջացած հորթերը յերկար ժամանակ վարակիչ են մնում: Դրա համար եւ յերբեմն պատահում է, վոր այդպիսի լավացած հորթերը, վարակը տանում են մաքուր, առողջ հորթանոցները, վորտեղ դրանց տեղափոխում են: Վարակի տարածման առաջն առնելու համար՝ անհրաժեշտ է գործադրել հետևյալ կանոնները: Տնտեսութեան նոր բերված հորթը, վորտեղից ուղում է բերված

լինի, այդ շիտոնել ընդհանուր հորթանոց, այլ պահել առանձին, մինչև վոր վերջնականապես կպարզվի նրա լիակատար առողջութեանը: Մանավանդ պետք է զգուշանալ բոլոր հազող հորթերից և նրանց առանձին պահել:

Թոքերի բորբոքման ախտանիշներն սկսվում են նրանով, վոր հորթը դադարում է կաթ խմել, կանգնում է գլուխը կախ, վոտքերը չուտ է և չնչում է արագ-արագ: Այդ նույն որը կամ մյուս որը սկսվում է հազը և հազի հետ միասին քթից խուխ և դուրս թափվում: Հորթը պարզապես տաքացնում է: Չորրորդ որից մինչև վ վեցերորդ որը հորթը թուլանում է և պառկում: Առաջ է գալիս դարչահոտ փորուժ և հորթը սատկում է:

Իսկ յեթե հիվանդութեանը յերկարում է, կարող է և բուժվել: Բայց այդ բուժումը պահանջում է 2-3 ամիս, նույնիսկ ավելի ժամանակ: Իսկ մեծ մասամբ հիվանդութեանն այդպես յերկարելիս եւ, հորթերն այնպես են ուժաստատ լինում, վոր մի քանի ամսից հետո սատկում են: Բուժումը շատ քիչ ոգուտ է բերում: Միակ հույսը հորթի որդանիղմի ուժեղ լինելն է: Դրա համար եւ մեր ամբողջ ուշադրութեանը պետք է դարձնել հորթի լավ խնամքին, պահելով նրան այն կանոններով, ինչպես հողացավի ժամանակ: Վորոչ ողոստ և տալիս սկիպիդարի, կրեոլինի և ճյութի գոլորչիների չնչումը: Այս բոլորից ավելի կարելիոր են, իհարկե, հիվանդութեան կանխիչ միջոցները, այսինքն մաքրութեան պահպանումը և հորթի ուշադիր խնամքը: Բացի դրանից այս բոլոր հիվանդութեաններին՝ սպիտակ լուծ, հողացավ, թոքերի բորբոքում-դեպրում կարելի չե կատարել նախազգուշական պատվաստումներ, (սրսկումներ): Յե՞րբ և ինչպիսի՞ սրսկումներ կարելի չե կատարել, այդ խնդիրն իհարկե պետք է լուծի անասնաբույժը հիվանդներին քննելուց և դրութեան հետ ծանոթանալուց հետո:

ԴԵՑԵՄԲԵՐԻՑ

(ԲԱՅՄԱ)

Շատերը լսած կլինեն, վոր բկացավի ժամանակ յերկարները բկում և բերանում լինում են այնպիսի խոցանման փառեր, վորոնք դժվարացնում են կուլ տալն ու չնչելը և դրանից յերկարները նույնիսկ կարող են յսեղըվել: Նման բան պատահում է նաև հորթերին բկացավի ժամանակ: Բկացավ առաջացնող միկրոբները տարբերվում են սպիտակ լուծի, հողացավի և թոքերի բորբոքում առաջացնող միկրոբներից: Բայց այնու ամենայնիվ, նրանց հետ մի ընդհանուր հատկութեանը ունեն, այդ է՝ ն է, վոր սրանք եւ կարող են

ապրել կեդարի և աղբի մեջ, վորտեղից ընկնելով ծծկեր հորթի բերանը, կարող են առաջ բերել բկացավ, յեթե բերնի մեջ զանեն հարձար պայմաններ: Այդպիսի հարմարություններ կարող են լինել վորտեղի վերքերը, չանկովածները, կաթնատամների արանքները և բերնի յորձաթաղանթի բորբոքումները, վորոնք առաջ են դալիս թթված կաթից և առհասարակ կոկորդում և բերանում առաջացած ամեն տեսակ անկանոնություններից: Մի հիվանդ հորթից միկրոբները կարող են անցնել առողջ հորթերին:

Նշանակում և հիվանդության դիւստվոր կանխիչ միջոցները դարձյալ առաջին հերթին մաքրությունն են, ապա ծծկեր հորթի բերանը մաքուր պահելը. դրա համար հարկավոր է կաթ խմացնելուց կամ ծծելուց հետո ծծկերի բերանը միշտ սրբել 40 աստիճան ուղի մեջ թրջված շորով: Ինքնըստինքյան հատկանալի յե, վոր հիվանդ հորթերին պետք է բոլորովին մեկուսացնել և ամաններն ու բնակարանը լավ ախտահանել: Հիվանդությունն սկսվում է հորթի թուլությամբ և բերնից թուր վազելով. հետո սկսում են թշերը սնդանալ և ուռչել: Յեթե այդ ժամանակ հորթի բերանը բաց անենք, կտեսնենք թշերի ներսի կողմից, լեզվի վրա, քիմքի վրա, հաստ շերտերով խոցեր, վորոնք բավական ամուր են: Բթում նույնպես առաջ են դալիս դեղնազույն ժաժիկի նման հալաբույթներ և հորթը փնչացնում է: Յերբեմն լինում է և հաղ: Հիվանդներից մեծ մասը մեռնում են. մի քանիսը հենց հիվանդության սկզբի շրջանում, իսկ մի մասը մի յերկու շաբաթից հետո: Նրանք, վորոնք սկսում են առողջանալ, շատ դանդաղ են կազդուրվում:

Հորթերին բուժում են բերանի մեջ առաջացած խոցերը և քիթի միջի կուտակումները հեռացնելով: Խոցերը հեռացնելուց հետո նրանց տեղը մնում են արյունոտ քերծված ջներ, վորոնք հարկավոր է քսել ողի ձյութով խառն (մի բաժակ ողուն մի ճաշի գդալ լավ մաքուր ձյութ խառնելով): Բիթն ու բերանը հարկավոր է ըլանալ (սրսկել) կալիում մանգանի լուծույթով (5 դրամ կալիում մանգան մի շիշ յեփված ջրի մեջ): Պետք է դուրյ Վարվել չոր կալիում մանգանի հետ, այն չխառնել սպիրտի, բենզինի կամ նավթի հետ, վորովհետև նրանք կարող են վատվել:

ՍՏՈՄԱՏԻՏ

Ստոմատիտ կոչվում է բերանի և շրթունքների յորձաթաղանթի բորբոքումը: Յերբեմն այդ բորբոքումն առաջ է դալիս բերանի մեջ լիզերի և շրթունքների ներսի կողմում, կարմիր ծծերի ձևով:

Շրթունքները սկսում են ուռչել: Այդ հիվանդությունը յերբեմն կոչվում է «անկախ», նմանեցնելով յարեթիաների մեջ: առաջուկ նման «անկախ» հիվանդությանը:

Սակայն այդ հիվանդությունները տարբեր են, թեև խկապուս նրանց առաջն առնելն ու բուժումը միատեսակ է: Հիվանդության առաջն առնելու համար անհրաժեշտ է ամեն անգամ կաթ խմելուց կամ ծծելուց հետո հորթի բերանը մաքրել: Կաթը խմելուց հետո պետք է բերանը սրբել մաքուր փափուկ և նախապես ողու կամ կալիում մանգանի լուծույթի մեջ թրջված շորով:

Յերբեմն ստոմատիտի ժամանակ հորթերի բերանում և շրթունքի վրա լինում են խոցեր և քերծված ջներ, իսկ յերբեմն էլ այդ խոցերի վրա լինում է փառ: Իայց այդ արդեն հիվանդության ուրիշ տեսակներն են: Փառով ստոմատիտը բկացավից (դիֆտերիա) տարբերվում է նրանով, վոր ստոմատիտի փառերը բարակ են և հեշտությամբ են վերացվում, իսկ դիֆտերիտի ժամանակ հորթն աչնպես չի թուլանում, ինչպես բկացավի ժամանակ և իրան ավելի աուույդ է դրում: Խոցավոր ստոմատիտը դարձալից տարբերվում է գլխավորապես նրանով, վոր դարձալը հորթերի մեջ լինում է այն ժամանակ, յերբ նրանք վարակվում են մեծահասակներից, նշանակում է յերբ միաժամանակ դարձալով հիվանդ են նույնպես և կովերը:

Խոցավոր ստոմատիտը կանխելու և բուժելու համար անհրաժեշտ է հորթի կերակրման ժամանակ մաքրություն պահպանել և կերակրելուց հետո ամեն անգամ հորթի բերանը սրբել աչնպես լինչպես այդ արվում է սովորական ստոմատիտի ժամանակ: Ոգտակար է նաև հորթերի բերանը ողողել յեփված, ստոցրած և ջամված կաղնու կեղեվի ջրով:

ԴԱԲԱՂ

Հորթերի մեջ դարձալը տարածվում է այն ժամանակ, յերբ նախիրում կան դարձալով հիվանդ կովեր, վորոնցից հորթերը վարակվում են: Դարձալն աչնպիսի արագ տարածվող հիվանդություն է, վոր բավական է մի անգամ յերեվաց անտեսության մեջ, անպայման բոլոր անասունները կվարակվեն: Յեթե նույնիսկ դարձալն յերեվացել է տվյալ անտեսության մոտիկ մի վայրում, այդ դեպքում ևս դժվար է նրանից խուսափել:

Պահանջվում է շատ խիստ կարանտին (մեկուսացում), վոր դարձալը անտեսություն չանցնի: Իսկ յեթե մի տեղ արդեն դարձալ

ե յերեւացել, ամենից լայն ե խելուն դարադի հատուկ սրահում-
նքնը պատարել, վորպէսզի ազնւր արագ նրան վորչ արլի, ըս չծ
նրա բուժումը կճգճելի յերկար ամիսներ, իսկ այդ ժամանակա-
միջոցում կաթնատնտեսութեան արդյունաբերութիւնը կանը կա-
նի: Մեծահասակ անասունը դարադից համարյա չի սաս-
կում, բայց նրա արդյունքը կորչում ե, վորովհետեւ կովերի
կաթնատվութիւնը խիստ նվազում ե, տնտեսութիւնը մեկուսաց-
վում ե, պատահում են վիժումներ, անասունը նիհարում ե: Ինչ
վերաբերվում ե դարադով հիվանդ հորթին, նրանք շատ հաճախ
սատկում են:

Վերջին ժամանակներս գիտութիւնը հայտարարել ե դարադի
գեթ կանխիչ սրակումներ: Հիվանդութեան նշանները շատ նման են
խոցավոր ստոմատիտի ժամանակ հորթերի բերանի մեջ առաջացող
խոցերին (վերքերին), սակայն դարադի ժամանակ խոցերը լինում
են նաև վոտքի սկզբների արանքում:

Հորթերի դարադը բաժանվում ե նույնպէս բերանը սրբելու ե
ողողումների միջոցով, ինչպէս ստոմատիտի ժամանակ:

ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼՅՈՂ

Տուբերկուլյոզը, վոր մարշկանց մոտ կոչվում ե թոքախա, կովերի մոտ կոչվում ե «մարդարտացավ»: Հորթերն այս հիվան-
դութեամբ վարակվում են այն ժամանակ, յերբ տնտեսութեան մեջ
արդեն կան տուբերկուլյոզով հիվանդ կովեր: Ըստ վորում վա-
րակվում են առավելապէս աղիքները, բայց վարակը կարող ե տա-
րածվել նաև մարմնի մյուս մասերի վրա: Վարակված հորթը նի-
հարում ե, թուլանում ե գիշերները քրանում: Յեթե հիվանդու-
թիւնը անցել ե թոքերին, առաջանում ե հաղ, իսկ յեթե աղիք-
ներն են վարակված, առաջ ե դալիս լուծ, վորն անբուժելի յե:
Առհասարակ տուբերկուլյոզի դեմ բուժման միջոց չկա: Թեթե կեր-
պով հիվանդանալու դեպքում մարմինն ինքն իրեն պայքարում ե
հիվանդութեան դեմ ե առողջանում ե: Բայց պետք ե ասել, վոր
այդ առողջանալն ել այնքան ել հուսալի չե, վորովհետեւ առողջու-
թեան թեթեւ խանգարման դեպքում արդեն առողջացածի հիվան-
դութիւնը նորից կարող ե զարգանալ:

Հորթերին տուբերկուլյոզից զերծ պահելու համար չպետք ե
նրանց միւսնույն դոմում հիվանդ կովերի հետ թողնել, այլ պահել
հատկապէս շինված լուսավոր չոր հորթանոցներում, վորոնք պետք
ե ունենան հատկ ցանկապատված բակեր լավ յեղանակներին հոր-

թերին այնտեղ դրոսանքի հանելու համար: Անհրաժեշտ ե ստու-
գել ե հետազոտել կովի առողջութիւնը ե յեթե նա տուբերկու-
լյոզի կմա նման հիվանդութեան նշաններ ունի, այդ դեպքում այդ
կովի կաթը չպետք ե տալ հորթին: Նման կովերի կաթը կարելի
յե ողտ ըծել միայն յետացնելուց կամ պաստորիզացիայի յե-
թարկելուց հետո, բայց այդ դեպքում ես անհրաժեշտ ե կովերին
քննող անասնաբուժի թուլտվութիւնը:

Տուբերկուլյոզը կանխող ե բուժող գլխավոր միջոցներն են
ժուրուր սոն ու արևը:

ՊԱՐԱԶԻՏՆԵՐԻՑ ԱՌԱՋԱՑՈՂ ՎԱՐԱԿԻԶ ՀԻՎԱՆԴՈՒ- ԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մ Կ Ն Ա Տ Ա Մ (գոնջուրյուն)

Մկնատամային քաշալը հորթերի մոտ լինում ե գլխավորա-
պէս դնչի վրա: Բերանի շուրջը դոյանում են հաստ խոցեր, չորա-
ցած խոտի նման, այդ սրտահառով ել այդ հիվանդութիւնը կոչ-
վում ե «խմորամոթ»: Այն առանձնահատուկ վարակիչ բորբոսը,
վորն առաջ ե բերում հիվանդութիւնը, կարող ե անցնել ու-
րիչ շատ հորթերի ե դնչի վրայից անցնել մարմնի մյուս մասերը:

Այդ հիվանդութեան առաջ դալու ե տարածվելու պատճառը
կեղտոտ խնամքն ե, հիվանդների վատ հսկողութիւնը, ընդհանուր
կերակուրները, խմորողի կեղտոտ ձեռքերը: Այդ հիվանդութիւ-
նը կանխելու ե բուժելու համար հարկավոր ե գլխավորապէս մա-
քուր խնամք: Անհրաժեշտ ե հորթերին խնամքով մաքրել ու լողաց-
նել, տաք ջրով ե կանաչ սճառով լվալ ու հետացնել վերքի կեղե-
ները, ե սպա այդ մաքրված տեղերին քսել ողու մեջ լուծված
ձյութ (մի ճաշի զգալ ձյութ մի բաժակ ողու մեջ): Հիվանդ հոր-
թերի ամաններն ու բնակարանը պետք ե արտահանել կրեոլինի
լուծույթով կամ տաք ե ուժեղ լվացքի սողաչով՝ ձյութի հետ
խառն (կրեոլին մեկ ճաշի զգալ մի շիջ ջրի մեջ, իսկ ձյութը՝ մեկ
ճաշի զգալ մեկ լիտր լվացքի սողաչի մեջ):

Կոտնտեսութիւնների ե խորհանտեսութիւնների հորթանոց-
ներում պետք ե լինեն առանձին կրի ամաններ ե խմելու ամաններ
յուրաքանչյուր հորթի համար: Կաթ խմեցնողները պետք ե իրենց
ձեռները լվանան ոճառով ե հազնեն խալաթ կամ գոգնոց՝ հորթերին
խնամելու ժամանակ:

Գուր հորթերին կարող է անցնել մեծ կենդանիներից, յեթե հորթերի խնամքը բավարար չափով առանձնացած չի կատարվում: Հորթանոցը պետք է ունենա իր առանձին մաքրողներ և մաքրության համար անհրաժեշտ իրերը:

Գոսն առաջ է դալիս փոքրիկ տիգերից, վորոնց կարելի չե տեսնել խոշորացույց ապակու միջոցով: Իրենց մեծությամբ ամենաբարակ ջորոցի ծակած տեղի չափ են: Նրանք ծակում են կաշին, զարգանում են կաշվի տակ և կաշվի մեջ մեծ քանակությամբ, առաջ բերելով սարսափելի քոր, քորելուց ել՝ վերքեր, խոցեր և կենդութուն: Այդ տիգերին վոջնչացնելը դժվար չէ, բայց դժվար է վոջնչացնել նրանց ձվիկներին: Մինչդեռ ձվիկներից 6-7 որից գուրս են դալիս ջահել տիգեր, վորոնցից եզերը 14 որ հետո պետք էն ձու անել: Առտումնաթերելով այդ տիգերի հատկությունները, գիտությունն յեկել է այն յեղրակացություն վոր լավ է վոջնչացնել նորածին տիգերին, քանի վոր ձվերն յենթակա չեն վոջնչացման: Յերիտասարդ տիգերին վոջնչացնելու համար հարկավոր է առաջին բուժումից 6-7 որ հետո կտտարել յերկրորդ բուժումը, իսկ յերրորդ անգամ բուժում կտտարել 12-14 որ հետո: Բուժման միջոցներ շատ կան և ամեն տեղ կարելի չե գտնել: Դրանք են՝ կանաչ կամ հասարակ ոճառ, ձեռքը դիմանալու աստիճան տաք ջրով, ինչպես ցույց է տրված կերի ամանների լվանալու համար, կանաչիկ կամ կտավափի ձեթն, ավելցրած 1/4 մաս նավթ, ծծմբի փոշին դենատուրատի (ալիոհոլի) և ոճառի ջրի հետ (50 գրամ ծծումբ, կես լիտր դենատուրատ և յերկու լիտր ոճառի ջուր): Այդ բոլոր դեզերը կարելի չե գործածել առանձին-առանձին կամ իրար հետ խառնելով: Բայց պետք է պահպանել հետևյալ կանոնները:

1. Կրեոլինը, ձյութը և նավթը, առանց ջրի ինքնըստինջյան չափազանց կծու (այրող) են և կարող են վնասել վոջ միաթի կաշին, այլև մարմնի ավելի խոր մասերը, այնպես վոր նրանց կարելի չե գործածել իրրեմ խառնուրդ կամ լուծույթ:
2. Յեթե ջուր մարմնի շատ մասերի վրա չե տարածված՝ ամեն տեսակ ոճանելիք (առք) հարկավոր է քսել մաս-մաս 2-3 որվա ընթացքում: Որինակ՝ առաջին որը դուրսն ու վիղը, յերկրորդ որը՝ կուրծքը, յերրորդ որը՝ վոտները:
3. Ոճանելիքներն ու լուծույթը, սուլեմայի, միլդեղի կամ ծխախոտի հետ չպետք է գործածել:

4. Ոճանելիքը քսելուց առաջ անհրաժեշտ է բոլոր խոցերը, կեղևները, զնդակները լվալ, փափկացնել, հանել և խուզել:

5. Անպայման վերահրշյալ միջոցներով պետք է ախտահանել խնամքի իրերը, կերի ամանները և պատերը, վորովհետև միզները կարող են թաղնվել և այդ տեղերում:

ՓՈՐԻ ՎՈՐԴԵՐ (ՃԻՃՈՒՆԵՐ)

Ճիճուները սպիտակ և կլոր լուցիկ ուժան կամ տախակ Ժապավենի նման վորդեր են, վորոնք լինում են բոլոր կենդանիների աղիքներում, իսկ հորթերի և վոջխարհների թոքերի մեջ լինում են նաև բարակ թեղի նման վորդեր, վորոնք առաջ են բերում հազ և նախիտի թոքերի բորբոքում: Պատահում են նաև տեղեխանման վորդեր լյարդի մեջ: Մատղաչներն աղիքային ճիճուներով վարակվում են կեղտոտ ցամաքից, վորի վրա կարող է ընկած լինել վորդի ձվիկներ ուրիշ կենդանիների աղիքից, յերբեմն ել վարակվում են գրոսանքի գուրս հանելիս կամ յերբ հորթերը ջուր են խմում ճահճոտ ու կեղտոտ տեղից: Մատղաչները թոքերի և լյարդի վորդերով վարակվում են ցամաքի բարոտներում կամ այդ արտաներից քաղված խոտն ուտելիս: Պարզ է, վոր աղիքների վորդերի առաջն առնելու համար պետք է հետեղել ցամաքի մաքրությունը, և այն տեղերի մաքրությունը, վորտեղ մատղաչները գրոսնում են: Թոքերի և լյարդերի վորդերի առաջն առնելու համար մատղաչներին չպետք է ուղարկել ցամաքի արտաներ և վոջ ել այդ տեղերից քաղված խոտ կերոցնել: Յերբ հորթերը Ժամանակ առ Ժամանակ հիվանդանում են մեկ վորակապությունը, մեկ լուծով, այդ դեպքում պետք է հետեղել նրանց կղղղանքին և տեսնել թե արդյոք նրանց մեջ չկա՞ն դուրս յեկած վորդեր կամ նրանց կտորները: Նկատված է նաև, վոր վորդ ունեցող հորթերից ինչ վոր առանձնահատուկ սպիրտի հոտ է դալիս: Թոքերի վորդերից բուժելու համար ներկայումս գործ է անվում չորս բլոր ածխային: Բայց այդ պետք է գործածել անստնարույթի ղեկավարությամբ:

Աղիքների վորդերի բուժման միջոցները շատ են, բայց նրանցից յերբեմն մեկն է լավ ազդում, յերբեմն մյուսը, դա կախված է թե վորդի հատկությունից, թե հորթի աղիքների դրությունից, և թե ղեղի գործածությունից: Վորդերը թափելու (աղիքներից և թե ղեղի գործածությունից): Վորդերը թափելու (աղիքներից և թե ղեղի գործածությունից) ընդհանուր կանոնը հետևյալն է: Դեղը սալուց մի հետացնելու ընդհանուր կանոնը հետևյալն է: Դեղը սալուց մի 2-3 որ առաջ հորթին վոջ մի կեր շտալ, իսկ ղեղն ընդունելուց 2-3 Ժամ հետո տալ լուծողական: Գործածվում է որինակ՝ հետևյալը

1007
33769

վորդ թափող խառնուրդը. 15-20 դրամ աղարխոնի (մեղամուշկ) չոր ծաղիկ, յերկու թեյի գդալ սկիպիդար, յերեք թեյի գդալ խոհանոցի աղ. այդ բոլորը մի լավ տրորել, հետո լցնել մի բաժակ ձեթի մեջ և մի լավ թափ տալ: Կարելի չե գդալով խմացնել, կամ կաթի հետ տալ, կամ թեյի հետ լափ պատրաստել: Կամ թե այս խառնուրդը՝ 20-30 դրամ բարձյենակի (յափշանի) չոր ծաղիկ և էլի մնացած նյութերը, ինչ վոր առաջին խառնուրդի ժամանակ:

Երի մեկ ուրիշ խառնուրդ. 30 դրամ սոփորական յափշանի ծաղիկ, 3-4 դրուխ սխտոր, 30 դրամ դրոսմի սերմ, այդ բոլորն իրար հետ տրորում են, ավելացնում են յերկու թեյի գդալ ձյութ, յերկու թեյի գդալ սկիպիդար, 12 գդալ խոհանոցի աղ և մեկ բաժակ կանեփի ձեթ:

ԲՈՌԻ ԹՐԹՈՒՌՆԵՐԸ

Բորի թրթուռները կարող են յերեվալ մի տարեկան հորթերի մեջքի վրայի ուռուցքների մեջ, վորովհետով նրանք կաշվի տակ դարգանում են ձմեռն անցներուց հետո, իսկ նրանք դուրս են գալիս բուռերի ամառ ժամանակ ամառ ձիվիներից: Նշանակում է առաջին անգամ արոտ լաց թողնված հորթերի կաշվի տակ բուռի ուռուցքները չեն կարող լինել: Սակայն հորթերին հետագայում այդ վնասակար պարազիտներից պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է հորթերին արածացնելու ժամանակ խնամքով դործադրել հետևյալ միջոցները:

Նախ՝ կես սրվա շոգին հորթերին արածելու չուղարկել և այն ել աջնպիսի տեղեր, վորտեղ վխտում են դանազան միջատներ և մանր կենդանիներ:

Յերկրորդ արտաից հետո խնամքով մաքրել հորթերին և մազերի վրայից հեռացնել զանազան միջատների ձիվիները: Բուռերը սիրում են առանձնապես իրանց անիծները (ձվերը) զննել կովերի և հորթերի վտանների վրա:

Յերրորդ՝ ուղտակար և արածելուց առաջ հորթերի վտաններին և վորի ու կրծքի վորոշ տեղերին քսել կանեփի յուղ՝ ավելացնելով մի քիչ նափթ:

ՎՈՋԱՆՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

Վոջատությունն իհարկե հիվանդություն չէ, բայց նշան է, վոր հորթերի նկատմամբ անհրաժեշտ խնամք չի տարված: Սակայն և աջնպես վորջիները կարող են խանդարել հորթի առողջությունը:

Նախ՝ նրանք անհանգստացնում են հորթերին և առաջ են բերում քոր և վերքեր, իսկ յերկրորդ՝ նրանք կարող են փոխանցել—տարածել ճիճուների սողմերը:

Վոջատությունը կանխել և նրանցից պաշտպանել կարելի չե հորթերին խնամքով մաքրելու, նրանց բնակարանը մաքուր պահելու և նրանց կանոնավոր ու լավ կերակրելու միջոցով:

Վոջիչները և անիծները հեռացնելու համար, մաքրելիս խոզանակը և մահուղը պետք է թրջել կեռիկի լուծույթով և կամ քաղախով:

ՎՈՋ ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վոջ վարակիչ հիվանդությունները առաջ են գալիս մեծ մասամբ պահվածքի ու խնամքի ժամանակ տեղի ունեցած թերացումների հետեվանքով: Որինակ՝ մարսողության խանգարումը, վոր առաջ է գալիս փչացած և թթված կերից: Ծնչառության խանգարումը կամ բեկմատիղմը առաջ է գալիս միջանցուկ քամիներից կամ սառը անձրևի տակ մնալուց: Արտաքին վնասվածքները՝ հարվածներից կամ վերքեր հասցնելուց: Սակայն լինում են նաև բնածին պատճառներ: Որինակ՝ ռախիտը, ալսինքն վոսկրափակիտյունը, վոր առաջ է գալիս գլխավորապես ի ծնե թուլ և փախ ծծկերների մեջ: Այդ առոքյա և սոփորական հիվանդությունները վարակիչ հիվանդություններից պակաս վնասներ չեն տալիս, սակայն ամեն մի կոլանտեսություն հեշտությամբ կարող է պաշարել նրանց դեմ:

Վոջ վարակիչ հիվանդություններից առաջին պլանի վրա պետք է դնել մարսողության հիվանդությունները, ալսինքն փորկապությունը, սոփորական լուծը, բերանի միջի հիվանդությունները և վստ ախորժակը:

ՄԱՐՍՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԻՎԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Յերբ ծծկեր հորթերի կերակրումը անխնամ է լինում, դա ալսնպիսի վնասներ է հասցնում նրանց, մատղաչ և նուրբ մարսողական օրգաններին, վոր հետքերը մնում են ամբողջ կյանքի ընթացքում: Որինակ՝ փորկապությունն ու փորլուծը առողջանալուց հետո աղիքներում հետքեր կարող են չմնալ և առողջության վրա չազդել, սակայն ազդեն հորթի ապագա արտադրողականության վրա: Աղիքներն ալսնպիսի կենդանի քամիչ են, վոր շատ լավ կարողանում են կերակրի սննդատու նյութերն իրենց պատերով փոր

խանցել, անցկացնել արյան մեջ: Բայց կարող են և շատ վատ անցկացնել, յեթե նրանք փչացած են մատղաչ հասակից: Բայց չե՞ վոր կենդանին իր աղիքների միջոցով անդարար նյութեր և անցկացնում արյան մեջ, վոչ միայն իր մարմնի կարիքների, այլև կաթ և յուղ արտադրելու համար: Ինչքան վոր կարևոր են ստամոքսը և աղիքները կերը կենդանական մթերքների վերածելու տեսակիտից, այնքան ել նուրբ և զգայուն են նրանք հորթի մատղաչ հասակում: Այդ պետք է իմանալ և այդ հասակում նրանց դերը պահել ամեն տեսակի անկանոնություններից: Մեկեր հորթի մարտդական օրգանները պահպանելու և ամրացնելու համար, յեթե նա մարից անջատված է, ճեղուտ առաջին օրերը հարկավոր է անսլայման նրան խմացնել իր մոր կաթը նոր կթած տաք դրությամբ: Մանավանդ առաջին դայլ պետք է խմացնել նոր կթած, թարմ ժամանակ:

Վայրի կենդանիները մայրական կաթը գործադրվում է միայն իրենց ձագի համար: Սակայն մարդն այնպես է դարգացրել կովի կաթնատվությունը, վոր նա տալիս է շատ ավելի կաթ, քան հարկավոր է հորթին: Ուրեմն այստեղ պետք է ողնենք բնությանը, հորթին կաթ խմացնելու վորոչ հաշվով, չափից ավելի չտալ: Հորթուկը կարող է նույնիսկ իր մոր կաթից հիվանդանալ, յեթե նա միանդամից շատ խմի: Չեղբից կերակրելու դեպքում, կաթը պիտի լինի վոչ միայն տաք և թարմ, այլևս ընդ վոչ թթու և վոչ ել փչացած, այլև ամանները պետք է լինեն մաքուր, առանց կեղտի և թթու մզլահատի, իսկ կերկրողի ձեռքերը պետք է լինեն մաքուր լվացած:

Վերջապես ծծկերի ստամոքսն ու աղիքները առողջ պահպանելու համար անհրաժեշտ է աստիճանրար անարատ կաթից անցնել քաշած կաթին և ընդհանրապես կաթից՝ մյուս տեսակի կերերին: Իհարկե պահանջվում է, վոր այդ դեպքում նույնպես բոլոր կերերն ու ամանները թարմ ու մաքուր լինեն, ինչպես կաթնային կերակրման ժամանակ: Այդ բոլորը կիրառելիս, պետք է միշտ հիշել, վոր ազահությունը ստամոքսի և աղիքների առաջին թչամին է, իսկ չափավորությունը՝ առաջին բարեկամը: Սակայն յերբեմն հորթերին կանոնավոր կերակրելիս ել պատահամբ բերանն ընկած սառը կամ թթու կաթից կամ մի այլ անսովորությունից առաջ և զալիս փորված, փորուռուց, փորկապություն և այլն: Այս դեպքում պետք է իմանալ, թե ինչ անել հիվանդության առաջը շուտ առնելու համար, վորպեսզի նա ջիչ մնա պատաճառի:

Փորվածի, փորկապության, փորուռուցի կամ ախորժակը

կոցնելու դեպքում և ստամոքսի ու աղիքների անկանոնության և այլ նշանների ժամանակ, պետք է ամենից առաջ մաքրել ստամոքսը և աղիքները լուծողականով և կլիզմաներով, ճիշտ այնպես, ինչպես նկարագրվում է սպիտակ լուծի դեպքում: Ամեն տեսակի փորվածի հետագա բուժումը կառավարվում է ճիշտ սպիտակ փորվածի բուժման նման:

Փորկապության ժամանակ, յերբ լուծողականն աղղել է և աղիքները մաքրվել են, ոգտակար է տալ ուրցի յեխած ջուր կամ ամանուլից թեյ (20 դրամ չորացրած բույսը կես լիտր ջրի մեջ): Մխտամանակ և փորկապությունից հետո և լուծից հետո, բոլոր այն կերերին, վոր կարելի է տալ հորթին այդ հասակում, պետք է ավելացնել մի ստոլունց կամ թեյի դղալ, անխոնի, մաղդանոսի, սամիտի, խուստեկի, յավչանի, հազարաթերթիկի փոշի: Իհարկե, այդ հիվանդություններից հետո պետք է առանձնապես խիստ գործադրել մատղաչներին կերակրելու բոլոր կանոնները:

Հաճախ ստամոքսի և աղիքների խանդարման առաջին նշանը միայն ախորժակը կորցնելն է լինում և այդպիսի դեպքերում յերբեմն պատճառը փնտռում են բերնի մեջ: Հորթի բերանում երբ թե վոջիլ են դսնում: Իհարկե, հորթը կարող է այդ վոջիլերը թե վոջիլ են դսնում: Իհարկե, հորթը կարող է այդ վոջիլերը տալ յայնից լիղել, յեթե նրան մաքուր չեն սլահում: Բայց սովորաբար վոջիլի տեղ են ընդունում այն ցաները (մանր բշակիտները), վորոնք գոյանում են բերանում փչացած կաթից կամ ստաները, վորոնք գոյանում են բերանում փչացած կաթից կամ ստաները: Այս դեպքում բերանը պետք է վողղել կաղնու կեղևի խաշույով, ստամոքսը մաքրել և սկսել կանոնավոր կերակրել:

Ախորժակի կորուստը, յերբեմն պատահում է կերի միջի աղը պահպանելուց դրա համար ել, յերբ կաթից անցնում են ուրիշ կերերի, պետք է նրանց վրա ջիչ աղ ցանել, վորովհետև աղը կենդանիների, պետք է նրանց վրա ջիչ աղ ցանել, վորովհետև աղը կենդանուն շատ անհրաժեշտ է: Իհարկե, չի կարելի չափից ավելի աղ ցանել, ինչպես նաև չի կարելի աղ դրած ձկան կամ մսի ֆոք տալ, այդ վնասակար է:

ՇՆՁԱՌՈՒԹՅԱՆ ՀԻՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Յեթե հորթը հաղում է, արագ-արագ կամ ծանր և շնչում, հարկավոր է նրան առանձնացնել և պահել չոր, տաք, մաքուր, հանդիստ և ողափոխվող բնակարանում, բայց առանց միջանցուկ բամբուլի: Երբ հորթին պետք է խմացնել դոլ ջուր: Մանր շնչաբամբուլ: Հիվանդ հորթին պետք է խմացնել դոլ ջուր: Մանր շնչաբամբուլ: Հիվանդ հորթին պետք է խմացնել դոլ ջուր: Մանր շնչաբամբուլ:

լու գեղարուճ, պետք է կրծքին դնել մանանեխի մահլամ (չարչի-
նիկ), վորն պատրաստելու յեղանակը, պատրաստութեան ձեւը
հետագայում է նկարագրված: Շատ ողտակար է շնչել տալ տաք
զորորչել, սկիզբիցարի և սողայի հետ: Խորիւր թափելուն ողնում
է և կեկորդի ու կրծքի ցավերը թեթեւացնում է անխոնի, սամի-
տի սերմերից, լորու, թանթրովենու կամ չամբուկի ծաղիկներից,
ինչպէս նաև հատապտուղների ծաղիկներից, յեփած ոչտրակներն
ու խաշունները: Այս գեղերից հորթերի համար գործ է անվում
15-20 դրամ: Տաք խմելիք և տաք գոլորչի տալուց հետո, պետք է
հետեւել, վոր հորթերը չմրսեն:

Շատ ողտակար է այդ բուսաղեղերին ավելացնել 2-3 թեյի
դդալ սողա: Կովի նաև խաշունների մեջ կակաչների խակ դրուխ-
ները, առանց սերմերի, վորովհետև ցավերը հանգստացնում են
դրուխները և վոչ թե սերմերը:

Վոչ վարակիչ շնչատութեան հիվանդութեանների պատճառը
գլխավորապէս ստան անձրեվից կամ միջանցուկ քամիներից մըր-
սերն է: Ուրեմն աշնան և ձմռան, կտրանահտութեանները և խորհ-
անտեսութեանները պետք է լավ հետեւեն, վոր հորթերը չմըր-
սեն:

ԼԻՁԱՅԱԿ (ԼԻՁԵԼՈՒ ՀԻՎԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ)

Այս հիվանդութեանն իր համատութեամբ հաճախ կոպերին տա-
նում է մինչև հյուստում: Հորթերի մոտ լիզացալը հաճախ տառջ
է գալիս վատ սովորութեանից և կովերին նմանվելու ձգտումից,
յերբ նրանք կովերի հետ միասին են դտնվում: Պատահում է սա-
կայն, վոր հիվանդութեան պատճառը, սնունդն է լինում. որինակ
այի կամ կրի սրակար կերերի մեջ, յերբ նրանք կաթից անցնում
են ընդհանուր կերերին: Իհարկէ, հանքային նյութերի այդ պա-
կասը վատ է անդրադառնում նրանց մարմնի, մանավանդ վոս-
կորների, զարգացման մրա և խանդարում է մարմնի դանդաղան
մասերի կանոնավոր աշխատանքը: Բացի այդ, ամեն տեսակի լի-
զումների հետեւանքով, (յինի դա պատերը լիզել կամ ցամբարը
լիզել) առաջ է գալիս մարսողութեան խանդարում: Դրա համար
էլ կտրանտեսութեանների և խորհանտեսութեանների հորթանոց-
ներում պետք է խիտա հսկողութեան անենալ լիզող հորթերի հան-
դեպ: Անհրաժեշտ է նրանց հեռացնել մյուս հորթերից, կերին ա-
վելացնել կովիճ, աղ, ծեծված ձվի կեղևով, այրված վոսկրի փո-

չի և ստուգել բոլոր հորթերի կերի բաղադրութեանը, խմանալու
համար, թե նրանց մեջ կա՞ արդյոք բավականաչափ կիր:

Յաճառելի տեղերի խոտի, թեփի, ալյուրային կերերի, կար-
տոֆելի և արմատապտուղների մեջ կիր քիչ կա, ուրեմն նրանց մի
մասը պիտի փոխարինել այնպիսի կերերով, վորոնք կրով հա-
րուստ են, որինակ — սովուլոյով, յերեքուկով, միկով և հետո
ավելացնել թրջված սիսեռով, վոսպով և կտավհատի ալյուրով:
Անչուշտ այս բոլորին պետք է ավելացնել աղ:

Պետք է խիճլի այլոց ասել, վոր կտրանտեսութեաններում և
խորհանտեսութեաններում, ձվի կեղևը պետք էն դեն անել, այլ
պետք է չորացնել, մանրացնել դարձնել փոշի և ավելացնել հոր-
թերի կեքին, նույնիսկ կաթին, մանավանդ այն դեպքում, յերբ
հորթերի մոտ նկատվում է վոսկորների թուլութեան և մարսողու-
թեան անկանոնութեան (լուծ և այլն): Ձվի կեղևի վրա կիր է,
վոր ստացված է կենդանի մարմնից, ուստի և ամենահարմարն է
իբրեվ կեքի լրացում:

ՌԱԽԻՏ (ՓԱՆՈՍԿՐՈՒԹՅՈՒՆ)

Այս հիվանդութեան ժամանակ, վոսկրները ծոմովում են, իսկ
վորոչ տեղեր, մանավանդ հողերը և գլխի մասերը ուռչում են:
Հիվանդութեան ուժեղ զարգացման ժամանակ, հորթը դառնում է
այլանրակ, հազիվ կարողանում է վոտի վրա կանգնել, իսկ յեր-
բեմն էլ բոլորովին չի կարողանում կանգնել:

Այս հիվանդութեան պատճառը կրի պակասն է կերի մեջ,
վորովհետև կիրն անհրաժեշտ է վոսկրների զարգացման համար:
Վերջերս գիտութեանը գտել է վոր վորոչ կերերի մեջ կան վիտա-
մերջերս գիտութեանը գտել է վոր վորոչ կերերի մեջ կան վիտա-
միններ, վորոնք նպաստում են վոսկրների զարգացմանը: Վորոչ
կերերի մեջ այդ վիտամիններից չկան: Ամենից շատ վիտամին կա
իրփրեզի ձկան յուղի և կանաչ սովուլոյի, յերեքուկի և ուրիշ
թիթեանածաղիկ բույսերի մեջ: Այդ բույսերը պարունակում են
նաև շատ կիր: Ուրեմն այդ կանաչ խոտերը ուսխիտի ժամանակ
ամենատղատակար կերերն են: Միաժամանակ կերերի հետ լրացու-
ցիչ պետք է տալ կիր, ինչպէս լիզացալի ժամանակ:

Գիտութեանը գտել է, վոր ուսխիտի դեմ կովող վիտամիններ
կարող են գոյանալ կենդանու կաշվի տակ, արեվի ճառագայթների
աղբեջութեանից: Հետեւաբար ուսխիտով հիվանդ հորթերին
պետք է պահել արեվի տակ:

ԲԵՎՄԱՏԻՁՄ (ՎՈՍԿՐԱՅԱՎ)

ԱՂԵԹԱՓՈՒԹՅՈՒՆ (ԳՐԻԺԱ)

Բեվմատիզմը յերբեմն ունի ռախիտի նշաններ, այսինքն՝ վռտ-
ների մեջ ցավ, թուլութուն, հոգերի ուռուցքներ: Սակայն այս
յերկու հիվանդութունները բոլորովին տարբեր են և ունին բոլոր-
բովին տարբեր պատճառներ: Բեվմատիզմի պատճառը համարվում
է մրսելը, այսինքն՝ յերբ մարմինը սառչում է անձրեվից, ջա-
մուց, սառ ու խոնավ հատակից և այլն: Ճիշտ կերպով հաստատ-
ված է, վոր այդ հիվանդութունը առաջ է դալիս մրսելուց: Յեզ
հետեվապես բեվմատիզմի կանխելու միջոցը հորթերին մրսելուց
պահպանելն է:

Կորտնտեսութուններում և խորհանտեսութուններում հոր-
թանոցները պետք է կառուցված լինեն այնպես, վոր հորթերին հեշտ
լինի պահպանել ցրտից: Սակայն պետք է ասել, վր մրսելն այն
դանապանն է, վոր բաց է անում դուռը ամեն տեսակի միկրո-
ների առաջ: Այս դրքույկի սկզբում ասացինք, վոր միլիարդնե-
րով միկրոբներ գտնվում են ամեն տեղ, թե՛ կենդանու շուրջը, թե՛
կենդանու մեջը՝ աղիքներում և բերանում: Նրանք միշտ պատում
են մարմնի մի վորևե անկանոնության և խանգարման, վորպեսզի
նրա մեջ մտնեն և աղբեն նրա հաշվին: Բեվմատիզմը նույնպես
միկրոբներից առաջ յեկող հիվանդութուններից է: Հոգերի ու-
ռուցքները, ցավերը, բորբոքումները միկրոբների աշխատանքների
հետեվանքն են: Բայց բեվմատիզմը վարակիչ հիվանդութուն չէ,
վորովհետև այդ հիվանդութունը առաջ բերող միկրոբներից շատ
կան յուրաքանչյուր կենդանի որդանիցմի մեջ:

Բեվմատիզմի նշանները տարբերվում են ռախիտի նշաններից
դիտավորապես նրանով, վոր բեվմատիզմի ժամանակ վոսկորների
չեն ծոփում, ինչպես դա լինում է ռախիտի ժամանակ, իսկ ցա-
վերն աղիքի ուժեղ են, ըսն ռախիտի ցավերը:

Բեվմատիզմով հիվանդ հորթերին ողնելու համար նրանց
մարմնի հիվանդ մասերը տաքացնում են: Այդ նպատակով հի-
վանդ հորթերին տեղավորում են տաք և չոր տեղ, նրանց վոտ-
ները չիտում են վորևե յեթերային յուղով և յուժույթով, որի-
նակ՝ ջաֆուրի յուղով կամ ջաֆուրի սպիրտով, սկիպիլաբով և
հետո կապում են տաք փաթաթաններով: Յերբեմն մեծ ոգուտ է
տալիս, յերբ խոսցնում են շոտից մնացած շիջուկը:

Հորթերն ունենում են կամ պորտային կամ ձվապարկի դե-
փա (ճողուկ): Ճողուկը առաջ է գալիս այն ժամանակ, յերբ չպըն-
դացած պորտիկից կամ աճուկի արանքից իջնում է աղիքը գոտ-
տալուց, խփելուց և ցատկելուց: Յերբեմն ծծկեր հորթերը սո-
վորութուն ունեն մեկը մյուսի պորտիկը կամ ամորձիքի պարկը
ծծելու, դրա հետեվանքով ել դուրս է քաշվում աղիքը: Ուրեմն
հարկավոր է հետեվել, վորպեսզի նրանք իրար չծծեն ու չլիզեն:

Կորտնտեսութուններում և խորհանտեսութուններում պետք
է ամեն մի հորթի համար առանձին վանդակ ունենալ:

Դուրս ընկած աղիքը կաշվի տակ ուռուցք է առաջացնում,
բուժելու համար աշխատում են աղիքն իր տեղը հրել և փակել
այն անցքը, վորտեղից դուրս է յեկել:

Պորտային ճողուկի դեպքում այդ շատ հեշտ է անել, միայն
թե աղիքը տեղը զցելուց հետո պետք է պորտը հենց հիմքի մոտից
կապել: Աղիքը տեղը զցելու համար հորթին մեջքի վրա յեն պա-
կեցնում և ուռուցքը շատ զգուշ և աստիճանաբար ներս են տա-
նում:

Չվաղարկային ճողուկը պետք է բուժի անառնարույժը կամ
բուժակը: Մինչեւ բժշկի դալը, հիվանդին հարկավոր է թողնել
հանդիստ և տալ միայն թիչ քանակով ջրիկ կեր:

ՊՈՐՏԻ ԲՈՐԲՈՒՄԸ

Հողացավը նկարագրելիս ցույց տվինք, թե ինչպիսի ծանր
հետեվանքներ կարող են առաջ գալ նորածինի պորտի կեղտոտե-
լուց: Բայց յերբեմն պատահում են, վոր այդ անխուժության հե-
տեվանքով ծանր և վտանգավոր հողացավ առաջ չի գալիս, բայց
առաջ է գալիս պորտի բորբոքում, վորը յերբեմն շատ յերկար է
տեկում: Պորտը թացանում ու թարախակալում է, յերբեմն և
ուռչում և վերք է գոյանում:

Հիվանդութունը բուժելու համար պետք է գործ դնել նույն
մաքրութունն ու ավստահանումը, վորոնք ցույց են տրված հողա-
ցավի նկարագրման ժամանակ:

ե, այդ դեպքում կեղևը պետք է փափկացնել տաք ջրով— սաղսնոյ կամ սողայով, իսկ հետո քսել ողի կամ յոդ:

Յեթն վնասվածից ուժեղ արյուն և հոսում, պետք է վերջի վրա առատորեն ցանել կաղնուց պատրաստված փոշին, վրան դնել բամբակի կամ շորի խիտ կտոր և պինդ կապել:

Վտաքի վիրավորման ժամանակ, յերբ արյունը շատըվանի նման խլում է, հարկավոր է վերջից վերել պինդ կապել վոլորված ծղոտով և դրա տակ դնել թուխ կտորներ այն մասերում, վորտեղ վոսկորն և ջրերի արանքում փոս տեղեր կան, վորպեսզի վտար հեշտ և հավասար կապվի: Մի ժամից հետո այդ կապը քանդել, իսկ յեթն նորից արյունը դուրս դա, նորից կապել:

**ԲՈՒԺՄԱՆ ՅԵՎ ԱՆՏԱՀԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ
ՅԵՎ ԳՈՐԾԱԾՈՒՄԸ**

Նախքան դեղեր գործածելը՝ անհրաժեշտ է հիշել հետևյալ պարտադիր կանոնները.—

1) Ստամոքսային դողերը, վորոնք կանոնավորում են մարտորոթյունը, ոգնում են միայն այն ժամանակ, յերբ նրանց գործածման ժամանակ կերակրումը լինում է կանոնավոր:

2) Վորդահան դեղերը այն ժամանակ են ողնում, յերբ նախքան ընդունելը կենդանին 24 ժամ վոչ մի կեր չի ստանում, իսկ ընդունելուց 2 ժամ հետո ստանում է լուծողական:

3) Խուխը քանդող և փափկացնող կրծքի դեղերն ոգնում են այն դեպքում, յերբ հորթերը պահվում են կանոնավոր տաք բնակարանում և տաք խմելիք ստանում:

4) Վիրավորումների, վնասվածքների, չանդովածքների դեղերն այն ժամանակ են ոգնում, յերբ վնասված տեղերը պաշտպանվում են նոր վնասվածքներից և կեղտից:

5) Քոսի և վոշիլի դեղերն այն ժամանակ են ոգնում, յերբ կրկնվում են յոթն օրը մեկ անգամ և բոլոր իրերն ու բնակարանը ախտահանվում են:

Դեղորայքը պատրաստվում են փոշիի ձևով, կամ իբրիզ լուծույթ, ոճանելիք, խաշու:

Փոշիի դեղերը պատրաստվում են սովորական հավանդի մեջ ճարդելով և մանրացնելով:

Լուծույթները պատրաստվում են տաք ջրի մեջ թեյի նման, սպիրտի մեջ, կամ գինու մեջ, ողու մեջ, ինչպես սովորական օշարակները:

Ոճանելիքները (ՄԱՅՆ) շիվում են հալցրած ճարպի կամ յուղի հետ:

Ամենից լավն է հեղուկ դեղը տալ սովորական խմելիքի նման: Յեթն հորթը չի խմում, այն ժամանակ պետք է քիչ-քիչ գդալով խմեցնել: Յեթն դեղը հորթի բիլին դեմ անելով հազա, պետք է նրա դունչը ցած թողնել, վոր հազը վերջացնի և չունչ քաշի:

Փոշիները կարելի յե տալ կամ խմելիքի հետ կամ խառնել վորեւե կերի, հացի կամ ալյուրի հա, թեփի հետ խյուս (կաշա) պատրաստել և քսել դուրս հանված լեզվի արմատին:

Կլիզմայից ստաջ հարկավոր է մատներով մաքրել հետևյալ օրդիքում դանվող կղկղանքը, մատները պետք է թաթխել ձևթի կամ ոճառի մեջ և դուռչուլթյամբ մտցնել աղիքի մեջ, վորպեսզի նա յեղունդով չչանդովի: Չուրը կամ դեղը լցնում են կլիզմայի սամայի մեջ կամ ռեզինե խողովակի հետ միացած ճաղարի մեջ, կարելի յե կլիզմա անել նաև սրսիլէնների (սպրինցուլիա) միջոցով:

Ծնչառության համար գործածվող դուրջիկները հետևյալ ձևով են պատրաստվում.— տալրակի տակը լցնում են չոր խոտ կամ խոտի վիշրանք, գրա վրա յե լցնում են յեոման խաշուն, վորը նշանակված է դուրջիկացման համար: Այդ տալրակը հազցնում են հորթի դնչին:

Կարելի յե դուրջիկն պատրաստել նաև հետևյալ կերպ.—մեշուկի տակ դրվում է դուրջ, վորն մի քառորդ մասում կա խաշու կամ դեղի լուծույթ: Այդ դուրջի մեջ դրում են չիկացած յերկաթի կտոր կամ լավ տաքացրած քար, վորից հետո հորթի դուրջը 5-10 րոպե պահում են մեշուկի վրա:

Կոլտնտեսությունների և խորհանտեսությունների դեղատների համար անհրաժեշտ է ձեռք բերել հետևյալ դեղորայք:

Կրեոլին, ախտահան լվացումների և լուծի ժամանակ դեղերին ավելացնելու համար:

Մանկանաթթվային կալիում, վերքերի և խոցերի ախտահանման համար:

Նավթալին, վերքերի և խոցերի վրա ցանելու համար: Բորաթթու՝ աչքերը, բերանը, թիթը, բորբոքման դեպքում վանալու համար:

Կամոչ ոճառ.—կեղևվակալած վերքերը վանալու համար:

Լվացումների համար կրեոլինը պատրաստվում է հետևյալ կերպ. մի չիչ յեռացրած ջրում լուծում են մեկ ճաշի գդալ կրեոլին:

Մանկանաթիվային կալիտամ. — կես թեյի զգալ փոշին լուծել մի շիշ ջրի մեջ:

Բորաթթուն՝ յերկու թեյի զգալ լուծել մի բաժակ տաք ջրի մեջ:

Մեհրամեշտ և ունենալ նաև հեռեվյալ միջոցները.

Մանուկն. — փոշին բաց անել գոլ ջրով մահրամներ (զարչիչ-նիկ) պատրաստելու համար:

Չյուք. — Կորդերի դեմ տալիս են մեկ թեյի զգալ մաքուր կեչիի ձեթ ջրի կամ ուրիշ դեղերի հետ: Չյութի գորրչիները շնչել տալու համար պատրաստում են ձյութի լուծույթ՝ վրան սուր ալկոլացնելով: Յուգի փոխարեն կարելի թե գործածել մեկ մաս ձյութը տաք մաս սպիրտի մեջ լուծած:

Բոսի դեմ գործ են անում մեկ մաս ձյութը տաք մաս շատ տաք մոխրաջրի մեջ լուծած:

Կաղնու կեղեվ. — փորլուծի ժամանակ, ընդունել իբրև փոշի կամ 10 գրամից խաշու պատրաստած. փոշին ցանում են վերքերի և արյուն հոսող տեղերի վրա: Սառցած խաշուները դրվում են վնասված տեղերին, արձիճացին կոմպրեսի փոխարեն: Կաղնի կեղեվի փոշին ցանելիս լավ է ալկոլացնել նաֆթալին:

Կիր. — Վառված, չհանդած կամ նոր հանգցրած կիրը գործ է անվում վարակված հողերի վրա ցանելու համար: Կրաջուրը, վոր ստացվում է 4 գրամ կիրը $\frac{1}{4}$ գույլ ջրի մեջ լուծելով, գործ է անվում իբրև արտաքին միջոց, մոխրաջրի նման: Կեռ կրաջուրը կես կոտակատի ձեթի հետ միասին լավ միջոց է ալկոլացնելու գեմ:

Նալթ. — Մաքուր և բամբակով քամված նալթը գործ է անվում վերքերի և խոցերի ախտահանման համար: Վոջիլները դեմ գործադրվում է կես շիշ նալթը կես գույլ հակաքոտային լուծույթի հետ խառնած: Յերբեմն նալթն առաջ է բերում կաշվի բորբոքում, այդ դեպքում նրա գործածումը պետք է դադարեցնել:

Կտավատ և կանեփ. — Կանեփի և փոշի սերմից պատրաստած լորձունքային խաշուները գործ են անվում փորկապության ժամանակ իբրև լուծողական և փափկացնող միջոց՝ խմացնելով կամ կլիզմա անելով: Ալկոլացնում են նաև մյուս լուծողական դեղերին, ինչպես նաև կուրծքի թեյերին, հազը և կսկորդի ցավերը մեղմացնելու համար: Լորձունքային խաշուներն ընդհանրապես ալկոլացնում են աֆն դեղերին, փորոնց պետք է ալկոլի փափուկ պատրաստել: Դրսից գործածվում են իբրև տաք փաթաթաններ (խաշիլ):

Կալիին. — Գործածվում է փորլուծի, ստամոքսի հիվանդությունների, վստիկների թուլության ժամանակ, մի-մի թեյի զգալ անխոնի փոշու և աղի հետ:

Անուկոնի և մարգարտամաղիկ. — Գործ է անվում թեյի նման տաք լուծույթի ձևով 20 գրամ խմելու և կլիզմայի համար: Արտաքինից գործածվում է ախտահան լվացումների համար և իբրև փոփկացնող տաք փաթաթան:

Մեղվամուշկ. — (Պիժմա) բուսնում է ամեն տեղ թփիկներով, մեծ քանակությամբ: Ծաղիկներն ինչպես դեղին կոճակներ համարվում են հովանոցի պես: Ծաղիկների համը դառն է, խոկ հոտը քաֆուրի (կամֆորա) նման: Սովորական մոխրատու է, պատահում է միջնակներում: Վարդի դեմ է գործածվում, 20 գրամ փոշին՝ չոր ծաղիկների զլուխներից պատրաստված:

Յեղեվնախոտ. — (յալչան) բուսնում է ամեն տեղ մեծ քանակությամբ և ամենքին հայտնի թե իբր հոտով և շատ դառը համով: Գործ է անվում մարսողության, թուլության, ուժասպառության, փորդերի դեմ: Փոշին և լուծույթը պատրաստվում են 15 գրամից: Իբրև արտաքին միջոց գործ է անվում միջատների դեմ:

Սկիպիդար. — Ստացվում է սոճիների բողբոջներից: Գործ է անվում փորդերի դեմ 2-3 թեյի զգալ, լորձունքոտ խաշույի հետ: Սկիպիդարի գորրչիները գործ են անում շնչափողի հիվանդությունների շնչել տալու համար: Ռեվմատիզմի ժամանակ սկիպիդարը քսվում է սպիրտի կամ յուղի հետ խառնած: Հին վերքերը լավացնելու համար և արյունահոսությանը կանգնեցնելու դեպքում քսում են մաքուր սկիպիդար:

Սոդա. — Հաղի և շնչառության հիվանդությունների ժամանակ խմելու սողան ալկոլացվում է խուխտահան դեղերին և շնչելու համար պատրաստված գորրչիներին:

Փորկապության և ստամոքսի ալլ հիվանդությունների ժամանակ գործադրվում է աղի և ուրիշ դեղերի հետ՝ 15 գրամ:

Հասարակ սողայի լուծույթը արտաքինից գործածվում է վարակապան լվացումների համար:

Կարագի կամ ձվի սպիտակուցի հետ լավ ոժանելիք է (մաղ) ալկոլացնելու համար:

Աղ. — Գործ է անվում ներսից, ինչպես սողան, բացի դրանցից, ալկոլացվում է ամեն տեսակի վորդահան դեղերին: Ընդհանրապես անհրաժեշտ է ալկոլացնել կերին մեկ թեյի զգալի չափ:

Սպիրտ. — Գործ է անվում դեղերի լուծույթների համար:

Լաւճիւմ սպիրտը արվում է իբրև կաղաւթող միջոց: Արտաքինից գործ է անվում իբրև ախտահանման միջոց (կարելի չէ գործածել նաև դենատուրատը, թեև սա յերբեմն կաշին բորբոքում է:

Կարելի չէ ներս ընդունել տալ 1-2 ճաշի գդալ ողի ջրի հետ: Զուրը պետք է ողուց 5-6 անգամ ավելի լինի: Ռեվմատիզմի ժամանակ մարմնին քսելու համար սպիրտը գործ է անվում կամ մեծակ, կամ ուրիշ դեղերի հետ խառն:

Զամբուռ կամ դաշտի ուրց.— Բնում է ավազու տեղերում, սոճիների անտառում, բլրակների վրա: Ունի մանր վարդադուլն ծաղիկներ, գլխարկի նման, հավաքված ցողունների ծայրերին: Հոտը հաճելի չէ: Թույլ մարտդուլթյան ժամանակ տալիս ենք 10 գրամ չոր խոտից յեփած խաշու: Դրսից գործ է անվում իբրև ախտահան լվացում, վորը լավ է ազդում շնորհիվ իր մեջ պարունակող տրմոլի:

Մոխրաշուր.— Յեփվում է փայտից մնացած մոխրից և գործ է անվում ձյութը լուծելու համար, ախտահան լվացումների համար, մսուրները, ամանեղենը լվանալու համար:

Տնային հաշիվների համար պետք է իմանալ, վոր մի շէի մեջ կտանի 600 գրամ, բաժակի մեջ՝ մոտ 200 գրամ, իսկ թեյի գդալի մեջ՝ մոտ 4 գրամ հեղուկ դեղեր:

Իհարկե, դեղատանը պետք է ունենալ ռեզինե բալոն (սրտիկ), կլիզմայի աման, անասնաբուժական ջերմաչափ:

Ողտակար է ձեռք բերել գրպանի փոքրիկ գործիքներ, արինակ.— մկրաաներ, դանակներ, ասեղներ և այլն, այդ բոլորը կարելի չէ ստանալ, պատվիրելով մոտակա անասնաբուժական արդյունաբերական մատակարարման պահեստներին: Պահեստի հասցեն կարելի չէ իմանալ անասնաբույժից:

Յ Ե Ջ Ր Ա Փ Ա Կ Ո Ւ Մ

Հորթերի հիվանդութիւնների նկարագրութիւններից մենք տեսնում ենք, վոր այդ հիվանդութիւնների գլխավոր պատճառն են Հորթերի խնամքի փոտ պայմանները և գործի անկանոն դրվածքը:

Տեսնում ենք նաև, վոր Հորթերի անկանոն խնամքը սերտ կերպով կապված է մեծահասակ անասունների անկանոն խնամքի հետ, յերբ անասնաբուժական կանոններն աչքաթող են արված: Դրա համար էլ անհրաժեշտ է հիշեցնել այն հիմնական պահանջները, վորոնք պետք է առաջադրվի կենդանիների խնամքի ժամանակ:

1) Գոմերը պետք է լինեն մաքուր, լուսավոր, չոր, տաք և լավ սղանցքներով:

2) Կոլտնտեսութիւնները և խորհանտեսութիւնները պետք է ձեռք առնեն բոլոր միջոցները, լավացնելու ջրերու պայմանները, թե արտատեղերում և թե ձմեռը՝ դոմերում:

3) Գոմերին կից պետք է լինեն աղաչներ (ցանկապատած բաց տեղեր) անասունների ձմեռային դրոսանքի համար:

4) Ամեն որ մաքրել անասուններին:

5) Անասուններին կերակրել նորմաներով, հետեվել կերերի թորմութեանը և պահպանել շենքի մաքրութիւնը և առողջապահական կանոնները:

6) Անասուններին արածացնել առանձին հողակտորներում, հորթերին հատկացնել առանձին արոտատեղ՝ բուժանելով նրանց բոտ սեռերի:

7) Սրտատեղերը, արածացնելու ճամբաները, ձորերը, սափաստանները, չորերը և այլ բոլոր տեղերը, արոտն սկսելուց սառաջ, պետք է հոշիլեն և մաքրվեն դիակներից, սառեղած անասունների մասերից, վորոնք պետք է հավաքել և թաղել անասնադերեզմանոցներում:

8) Անասունների գերեզմանոցը պետք է հեռու լինի սրտատեղից և ջուր խմելու տեղից և պետք է ունենա պինդ ցանկապատ, իսկ ցանկապատի ներսի կողմից էլ պետք է փորված լինի առու:

9) Կոլտնտեսութիւնների և խորհանտեսութիւնների հովիվները և անասուններին խնամողները պետք է պատրաստվեն տեղահան կամ հեռակա կարճատև կուրսերում:

10) Ամեն տեսակ հիվանդութիւնների դեպքում, հիվանդ անասունները պետք է մեկուսացվեն, վորի համար պետք է ունենան առանձին կացարաններ: Իհարկե դա թեթեւ վնասալիքների համար չի ասված, բայց ամեն տեսակ ներքին հիվանդութիւնների և լուրջ վէրապոլորումների դեպքում, անասնաբուժը պետք է վորոշի, թե կարելի չէ արդյոք առանձնացրած կենդանուն վերադարձնել ընդհանուր դոմր:

11) Բոլոր սատկած կենդանիներին իսկույն և յեթ փոխադրել գերեզմանոց, իսկ սատկած վայրն այնպես անել, վոր մյուս կենդանիները չկարողանան այնտեղ դնալ և ախտահանել կրեոլինի լուծույթով, տաք մոխրաջրով, կրաջրով և յեթե հնարավոր է, խորույկ վառելով:

12) Անասնաբուժին պետք է կանչել վոչ միայն անասունների հիվանդությունների զեպչում, այլ՝ պետք է կանչել ժամանակ առ ժամանակ, զննելու բոլոր կենդանիներին, մանավանդ արտաքին պահպանման պահանջները անցնելիս:

13) Բացի դոմն ամեն որ մաքրելուց և դոմադը հորի մեջ թափելուց, անհրաժեշտ է տարին 2-3 անգամ դոմը և հորթանոցը հիմնականորեն մաքրել՝ սրբելով սուսուտաղները, մոխրաջրով հատակներն ու ամսները լվանալ և սղիտակացնել պատերը:

14) Բոլոր նորեկ կենդանիները պետք է 2-3 շաբաթ մեկուսացնել, կերակրվեն և ջուր խմեն առանձին ամսներեց և դուլյերեց: Յեթե այդ ժամանակամիջոցում նրանց վրա հիվանդություն կասկածելի նշաններ չերևցան, որինակ՝ հաղ կամ վորեկ արտահոսում, վատ ախորժակ, ջուր կամ դող և այլն—այդ դեպում նրանց կարելի չէ միացնել ընդհանուր նախերին: Իսկ յեթե վորեկ անհանունություն նկատվում է նորեկի մոտ, այդ դեպում նրա հետագա վիճակը պետք է վորոշի անասնաբուժի:

Յեթե կոլանտեսություններն ու խորհանտեսությունները հասցահատիկային տեսություն տեխնիկայի հարցերում ձեռք են բերել փորձառություն և դիտություն, այժմ արդեն նրանք պետք է դիտություն և փորձառություն ձեռք բերեն նաև անասունների բուժման և պահպանման տեխնիկայի հարցերում, վորպեսզի կարողանան ամրագրել սոցիալիստական գյուղատնտեսության ֆրոնտում տարած հողթանուկը:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0276064

ՀԲԸ 25 409. (2 Վ.)

9043

А. ОРЛОВ

БОЛЕЗНИ ТЕЛЯТ

Госиздат СССР Армения

Ереван—1951